СЪЩЕСТВУВА ЛИ „ПОМАШКИ ЕЗИК” И ИМА ЛИ ПОЧВА ЗА НЕГО?

Доц. дфн Елена Каневска-Николова

Пловдивски университет “Паисий Хилендарски”, Филиал – Смолян

Напоследък в публичното пространство се появиха множество спекулации по въпроса за т.нар. *помашки език*. Става дума за говора на българоезичните мюсюлмани в Северна Гърция, който е най-добре запазен в селата в Ксантийско, но освен в шест района на област Ксанти се говори в осем района на област Родопи (Гюмюрджинско) и в два района на област Еврос, Димотишко.

С влизането на България в ЕС и отварянето на още два контролно-пропускателни пункта на българо-гръцката граница (особено този при Златоград) стана възможно, макар все още трудно, провеждането на проучвания върху южнородопските български говори в Ксантийско и Гюмюрджинско. През последните години се появиха няколко значими публикации на Г. Митринов[1], както и книга на журналистката Т. Мангалакова[2], в която с много грешки и неточности, в публицистичен стил, е представена картината на българоезичната общност в Северна Гърция. На страниците на сп. „Родопи” излизат различни материали, свързани с проблема за езика, произхода и идентификацията на българите мюсюлмани в южните Родопи, а неотдавна специална конференция беше посветена на тази тема („Помаците – версии за произход и съвременна идентичност”, Смолян, 4-6 май 2012 г.).

Липсва единен критерий и научен подход при определянето на културно-религиозната общност, носител на тези архаични южнородопските български говори. Най-разпространени са

---

[1] Южнородопските български говори в Ксантийско и Гюмюрджинско. София, 2011; Речник на българските говори в Южните Родопи, Драмско и Сярско. София, 2011 (в съавторство с Л. Антонова-Василева) и др.

[2] Нашите в Гърция. Сред помаците в Западна Тракия, 2011.

етнонимите „българи мохамедани" и „българи мюсюлмани". В кн. 1-2/2012 на сп. „Родопи" доц. Ст. Танев в статията си „Ще има ли в република България помашки етнос и помашка нация през XXI век?" обстойно коментира битуването на тези термини в писмената и устната реч. По-научно прецизният и обобщаващ термин *българи мюсюлмани* се употребява наред с добилия гражданственост и широка популярност термин *българи мохамедани*, който все още се използва в научните изследвания, в официалните изказвания и в говорната практика. През последните двадесет години в редица научни публикации и в медийното пространство се налага и утвърждава локално-регионалното прозвище ироним „помаци". За територията на България това прозвище има обидно-пейоративен характер, докато в гръцката част се употребява като название и самоназвание без допълнителни смислово-стилистични конотации. Терминът, който е най-подходящ и коректен за назоваването на въпросната културно-религиозна общност в Северна Гърция, е *българоезични мюсюлмани*.

В езиковедските среди няма спор относно характера на езика на тази общност, която през последните десетилетия е подложена на силен външен натиск с цел по-нататъшното ѝ обособяване и капсулиране. Веднага след появата на Помашко-гръцкия речник и Граматиката на помашкия език, издадени от П. Теохаридис, последва публикация на Секцията за българска диалектология и лингвистична география към ИБЕ при БАН[1] по повод на т.нар. „помашки език" с категорично заявената теза, че говорите в Ксантийско и Гюмюрджинско са „продължение на диалектите в Смолянско и на девисилските села в Крумовградско и споделят техните особености от различните езикови равнища". След като представят най-характерните особености на тези български говори и отбелязват наличието на множество грешки, плод на „филологическа некомпетентност", авторите стигат до извода, че „езиковите факти и научните аргументи

[1] Секция за българска диалектология и лингвистична география към ИБЕ при БАН. Съчиненият "помашки език" – български диалект от родопски тип. – Български език, кн. 3, 1996, 1-9.

са най-неоспоримото доказателство за българския произход” на съчинения в Гърция „помашки език”. Не закъснява реакцията и на проф. Ив. Кочев[1], който също отбелязва многобройните грешки в гръцките издания и разглежда най-характерните особености на южнородопските говори, като обобщава, че „диалектът, залегнал в основата на „помашкия език”, е от централнородопски тип с известен преход към западнотракийските говори, които генетично са тясно свързани с него”. На опитите да се кодифицират помашките диалекти в днешна северна Гърция е посветена и студията на А. Йоаниду и Кр. Фос[2]. Показателно е мнението и на самите носители на тези диалекти за издадения през 1996 г. Помашко-гръцки речник: „Той не е съставен от екип филолози, учители, експерти. В него няма много оригинални помашки думи, много думи в него са взети от гръцкия и турския език”[3]. Друг е въпросът как те самите оценяват характера на езика, който говорят – в това отношение не са единни. Преобладаващата оценъчна нагласа е, че езикът им е *помацки*. Що се отнася до етническата им принадлежност, субективната оценъчна картина е още по-пъстра – „наши”, помаци (≠ турци) и мюсюлмани (≠ турци и = турци).

На фона на „колебливата” идентичност като субективни оценъчни нагласи обективните езикови данни[4] показват, че т.нар. помашки език споделя всички характерни особености на родопските говори на българска територия: общ застъпник на старобългарските носови и еровите гласни (**ô**, **а**, **ъ**); широко **е** (**ê**) като основен застъпник на старобългарската ятова гласна без оглед на позицията му в думите; акавизъм (преминаване на неударена гласна **о** в **а**); отмет на ударението към начална сричка; тройно членуване[5]; падежни форми

[1] За така наречения „помашки език” в Гърция. – Македонски преглед, №4, 1996, 43-60.
[2] Ioannidou, A., Kr. Voss. Kodifizierungsversuche des Pomakischen und ihre ethnopolitische Dimension. – Die Welt der Slaven XLVI, 233-250.
[3] Цитатът е от книгата на Т. Мангалакова (2011: 124).
[4] Лични записи, както и „Помашко-гръцки речник” на П. Теохаридис.
[5] Наличието на тройно членуване при имената – най-характерната морфологична особеност на родопските говори, в „Помашко-гръцки речник” на П. Теохаридис незнайно защо е представено като фонетична промяна („τ, ν, σ се променят”).

при имената; съхранени старинни местоименни форми; специфичен словоред; архаични лексеми, засвидетелствани в старобългарски писмени паметници и др.

Както отбелязва Ст. Кабасанов[1], „езикът на българите мохамедани в Родопите носи всичките характерни свойства на архаичните родопски говори както в звукове /фонетика/, така и във форми /морфология/, и в изречение /синтаксис/, и откъм словарен състав. Няма сериозен наш и чужденец учен езиковед, който да дели българомохамеданските говори от българохристиянските в Родопите, които по същина представят една езикова цялост в единството на българския език". За разлика от родопските говори в границите на България, които са силно повлияни от книжовния език, главно чрез медиите, южнородопските говори отвъд границата са се консервирали и са запазили един по-архаичен етап от развоя на тези говори – със запазена гласна ы[2], склоняван член[3], архаична лексика.

Възниква въпросът *Доколко езикът може да бъде идентификационен признак?*

Ще се позова отново на родопския диалектолог Ст. Кабасанов: „От всичко нетрайно в света езикът е най-трайното, мъчно поддаващ се на асимилационни насилия и на пропаганда, най-трайният и съществен белег на народността. Изчезне ли той, обикновено изчезва и тя – народността. Затова на старобългарски език думата *ензикъ* /.../ означава и <u>език</u> – способност и начин на говорене и общуване, и <u>народ</u> – етническа общност".

Ще цитирам и две мнения на съвременни езиковеди: „...езиците (в частност книжовните езици) са жива памет за извървените пътища от

---

[1] Статията „За езика на родопските българи мохамедани". – Тракия , N 21, 21 окт. 1993, с. 5.

[2] Гласна **ы** е засвидетелствана в говора на с. Тихомир, Кърджалийско от Д. Тилков (1962) и Ст. Кабасанов (1963), след като Л. Милетич съобщава за остатъци от произношение на **ы** в павликянското родопско наречие (1912). По тази архаична особеност тихомирският говор се доближава до говорите в Солунско и Неврокопско, както и до някои банатски говори.

[3] За склонявани членни форми в родопските говори съобщават редица езиковеди като Л. Милетич, Ст. Младенов, Ст. Стойков, Ст. Кабасанов, Г. Клепикова, Р. Маринска и др. Очертавайки границите на разпространение на склонените членувани форми в българските диалекти, Т. Бояджиев обобщава, че тези форми днес се срещат в "островни ареали", съсредоточени главно в южната половина на езиковата територия.

съответните народи. Затова и тази памет е уникална"[1]. „...между всички ни (от българския народ) съществуват здрави връзки, сакрални и свещени. Най-силната от тях е езикът. Човекът се ражда в езика, който присъства като един от основните компоненти (наред с пространството наоколо и обкръжението на близките) в сакралния образ на родината... Езикът възниква в човека, в неговия мозък, и човек придобива способност да структурира действителността чрез разнообразни модели. В съзнанието му се оформя картина на света, защото светът, който населяваме, съществува до голяма степен и благодарение на езика, който го интерпретира"[2].

Разбирайки важността на езика като идентификационен признак, гръцките власти полагат големи усилия да покажат, че т.нар. помашки език е отделен език, различен от българския. Дали този съчинен език ще се превърне в поредния опит за кодифициране на регионална писмена норма на български диалект и превръщането му в отделен език, ще покаже езиковата политика на балканските държави и най-вече на Гърция. Както отбелязва Г. Митринов, сътворяването на „помашки език" е планомерна и дългосрочна държавна политика на Турция и Гърция „с цел приобщаването на южнородопското мюсюлманско население в Западна Тракия съответно към турската и гръцката нация" (2011: 19).

В основата на всяка държавна езикова политика е залегнал постулатът, че езиковата консолидация е предпоставка за национално единство. Първостепенно значение в езиковата политика на Балканския полуостров е придобило изискването *своя държава със свой език*[3]. Пример за това е създаденият с декрет македонски книжовен език, който е друга книжовна формация на българския език, съществуваща успоредно с естествено формиралия се през

[1] Б. Вълчев. От историята на българския книжовен език към теорията на книжовните езици. София, 2009, с. 249.
[2] К. Исса. На изток от Драгоман (15 въпроса за българския език). София, 2012, с. 12.
[3] М. Виденов. Българската езикова политика. София, 2003, с. 21.

Възраждането новобългарски книжовен език[1] на базата на североизточното българско наречие. Друг пример за кодификация на български диалект е книжовната кодификация на банатския говор през XIX в., но в този случай езиковата политика не е водена от държава, а от родолюбивата интелигенция на група села, отдалечени и изолирани от България. Така че езиковата политика отразява интересите както на държавните обединения, така и на отделни формирования или компактни емигрантски маси от една езикова общност.

Освен консолидираща и интегрираща функция книжовният език притежава и сепарираща функция. При обособяването на определени носители на езика става тяхното дистанциране както от съседните народи, така и вътре в езиковата общност. Сепаративната функция може да олицетворява политиката на определени обществени сили за насилствено обособяване в езиково отношение на част от носителите на един език, като предпоставка за такъв процес е наличието на повече държавни обединения, в които живее този народ с общ език. Точно такъв е случаят с т.нар. помашки език.

Езиковата ситуация в една държава задължително е обект на нейната правителствена езикова политика – тя, по думите на акад. М. Виденов, не само че може, но и трябва да се управлява и направлява. За съжаление българоезичните общности в северна Гърция не са обект на българската езикова политика, която се води от незаинтересовани чиновници и политици, игнориращи мненията и оценките на специалистите диалектолози и социолингвисти.

[1] Основен тезис в социолингвистиката е, че появата на книжовните езици е в резултат на социално-исторически и обществено-икономически причини. За отношението между понятията *книжовен език*, *национален език* и *стандартен език* вж. Виденов 2003: 175.